

Boekbespreking

Atlas Nieuwe Steden/De verstedelijking van de groeikernen, door Arnold Reijndorp, Like Bijlsma en Ivan Nio. Met foto's van Theo Baart uitgeverij Trancity*valiz, € 29,50, 259 pagina's waardering: **vier sterren** (van vijf)

Nederland Stedenland/Continuïteit en Vernieuwing, Ed Taverne, Len de Klerk, Bart Ramakers en Sebastian Dembski (red.), nai010 uitgevers, € 24,50, 320 pagina's ISBN 978 946208 006 5 waardering: **twee sterren** (van vijf)

Lege trottoirs, halflege winkelcentra en naargeestige parkeerterreinen. Meer steen dan mensen. Dat is het resultaat van de hoogmoed van de ontwerpers van 'groeikernen' en 'overloopgebieden.'

Van Zoetermeer tot Houten

licht ingekort verschenen in De Volkskrant, 9 februari 2013
copyright Carien Overdijk

In 1962 komen twee gedeputeerden langs in Zoetermeer, dan nog een dorpje van zeventuizend zielen. Of het gemeentebestuur een structuurplan wil opstellen voor een stad van honderdduizend inwoners. Zo ging dat in de tijd van de maakbaarheid. Via de provincies dicteerde de rijksoverheid de komst van 'overloopgebieden' voor de snelgroeïende middenklasse, die in de oude steden geen geschikte woning kon vinden.

De *Atlas Nieuwe Steden*, tjokvol tekst, foto's én kaarten, beschrijft nauwkeurig hoe Nederland negen 'groeikernen' bedacht, bouwde en in gebruik nam. Lelystad, Almere, Purmerend, Haarlemmermeer, Zoetermeer, Spijkenisse, Capelle aan den IJssel, Nieuwegein en Houten gingen onder de loep.

lingeriehandel

De auteurs, zelfstandig onderzoekers, hebben hun bevindingen neutraal en soms wat omslachtig opgeschreven. Maar van de inhoud is het smullen: de groeikernen ontstonden uit duizelingwekkende series beleidswijzigingen en absurd gedetailleerde plannenmakerij. De hoogmoed van planologen kende geen grenzen. Zo bevat de lijst 'gewenste voorzieningen' uit het Globaal Bestemmingsplan Houten (1974) bij 10.000 inwoners een lingeriehandel, bij 15.000 inwoners een Chinees restaurant, maar pas bij 25.000 winkels voor rookartikelen en snoepgoed.

Het aanvankelijk grote denken - hoogbouw in het groen, voor forensen - maakt rond 1972 plaats voor de knusse laagbouwbuurtjes-utopie, om vanaf 1985, als het rijk zelfvoldaan zijn groeikernenbeleid beëindigt ('doelstellingen bereikt', 'op een kwalitatief acceptabel niveau'), en er bijna overal nog Vinexwijken aanklonteren, plaats te maken voor lokale ambities 'een complete stad' te worden.

Amfitheater in hartje Nieuwegein, waar Jumbo en Multivlaai de ereplaats bezetten

steen

Wat is dan een stad? Niemand zal Almere (195.000 inwoners), Zoetermeer (123.000) of Nieuwegein (60.000) de status ontzeggen, zeker niet sinds ze hun centra hebben opgewaardeerd met spectaculaire grottestadsarchitectuur.

Maar het foto-essay van Theo Baart dat de *Atlas* dooradert, toont onbarmhartig het huidige resultaat van wat in planologentaal 'suburbane deconcentratie' heette: lege trottoirs, halflege winkelcentra en naargeestige parkeerterreinen. Meer steen dan mensen.

Het groeikernenbeleid ging uit van één nieuw mensbeeld, de *netwerkstedeling*: een zelfredzame, mobiele, hogere-middenklasser die groen wilde wonen en elders zou werken en recreëren. Mede daarom werden de nieuwe steden opgezadeld met een uniforme dertig woningen per hectare. De centrale sturing leidde ook tot standaard gevelbreedtes en een voorspelbaar setje winkels en scholen per wijk. Terwijl 'het juist de diversiteit is die een stad tot stad maakt', aldus de auteurs. Ze concluderen dat de voormalige groeikernen 'een onvoltooid project' zijn: 'de idealen zijn niet gerealiseerd, de verwachtingen niet uitgekomen.'

Tóch symboliek in Houten, ingemetseld in het nieuwe stadhuis

symboliek

Het eenzijdige beleid zal nog decennia doorwerken. Nederlands nieuwe steden kennen een lager opleidingsniveau dan de oude en worden door de culturele elite verguisd. In 2008 verscheen *Lelystad* van journalist Joris van Casteren, die de stad van zijn jeugd 'waar geen symboliek bestond' en 'waar de psychische nood hoger was dan wáár dan ook' allang was ontvlucht.

Een tekort aan symboliek is echter het lot van alle nieuwe steden. Zanger en ervaringsdeskundige Spinvis bezingt de eendimensionaliteit van zijn stad in het melancholieke *Herfst en Nieuwegein*: 'vanaf hier is alles wat het lijkt.' En daarmee voegt hij, hoe paradoxaal, juist een betekenislaag toe.

De nieuwe steden zullen, al verouderend, hun symboliek en diversiteit verwerven. De auteurs van de *Atlas* beschrijven hoe ze nu al fungeren als emancipatiemachine voor allochtonen, hoe het verenigingsleven er bloeit en hoe de inwoners veel positiever oordelen dan de buitenstaanders. En de onderlinge verschillen nemen toe: van doorgroei naar grootstedelijk (Almere, Zoetermeer) tot behoud van een dorpse sfeer (Houten).

dynamisch

Voor meer verwarring over het begrip stad zorgt de essaybundel *Nederland Stedenland*, een bijproduct van een NWO-gesubsidieerd onderzoeksprogramma. Bijgeschreven door 28 Nederlandse en Vlaamse wetenschappers, is de bundel bedoeld als 'blik in de keuken' voor leken.

De vierkoppige redactie gebruikt in zijn inleiding vage termen voor de stad als 'een eigentijdse, dynamische omgeving' en kan zo twee bijdragen plaatsen over Schiphol,

stad zonder inwoners. Een daarvan verbreedt zich naar de 'diffuse verstedelijking' van de omringende Haarlemmermeer, een 'door ondernemersdrift uitgemergelde polder.' Het landschap rondom voormalige groeikern Hoofddorp is 'fysiek, sociaal en economisch versplinterd', niet door rigide rijksbeleid, maar juist door een 'veldslag om de ruimte.' Daarmee onderscheidt Hoofddorp zich van andere voormalige groeikernen, die dankzij het rigide rijksbeleid wel ouderwets stevig zijn afgebakend in het omringende polderland.

lappendeken

Nederland Stedenland is onevenwichtig samengesteld, zowel geografisch (drie stukken over Rotterdam-Zuid) als in tijd (drie bijdragen over de middeleeuwen, verder vooral 19e en 20e eeuw). De indeling naar de thema's *urbs* (de fysieke stad), *civitas* (stadssociologie) en *topos* (de verbeelding) trekt dat niet recht.

Tussen nogal wat open-deuren-onderzoek bevindt zich wel een handvol spannende essays. Twee architectuurhistorici schetsen trefzeker de ontwikkeling van de oudste, compacte handelsstadjes naar de huidige 'lappendeken van woonwijken, bedrijventerreinen en kantoorparken.' Een boeiende analyse van twee historici van 'het sociale weefsel van de middeleeuwse stad' dat met zijn gelaagde systemen van conflictbeheersing 'heel erg op een ui' lijkt, is wonderbaarlijk actueel. 'De mate waarin individuen keuzes kunnen maken' wordt, aldus de auteurs, mede bepaald door 'à la carte-identiteiten in een (...) vrij proces van interactie.'

internet

Het is vreemd dat de rol van internet bij identiteitskeuze of gedrag in de openbare ruimte in deze bundel volledig genegeerd wordt. Nu blijft onduidelijk in hoeverre die 'stedelijke leefwijze' waar zoveel onderzoekers naar verwijzen, is losgezongen van de fysieke stad. Ook vreemd: noch in *Nederland Stedenland*, noch in de *Atlas* heeft iemand zich gewaagd aan een verklaring voor het contrast in politieke dominantie tussen oude (links) en nieuwe (rechts) steden.

In *Nederland Stedenland* noemt emeritus hoogleraar planologie Ton Kreukels het 'ernstig' dat stadsonderzoekers 'veenbranden' als de opkomst van Pim Fortuynen de (kwalijke, co) invloed van het allochtonenbeleid 'onvoldoende in beeld hadden.' Het ziet ernaar uit dat ook het huidige stadsonderzoek belangrijke vragen misloopt.